

ЛОГИСТИКА СОҲАСИГА ОИД ТЕРМИНЛАР СЕМАНТИК ТАҲЛИЛИ

Жамила Шариповна ДЖУМАБАЕВА

филология фанлари доктори, профессор

Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон миллий университети

Тошкент, Ўзбекистон

Камола Шомансуровна АЛАУТДИНОВА

Таянч докторант

Хорижий филология факультети

Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон миллий университети

Тошкент, Ўзбекистон

СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕРМИНОВ ЛОГИСТИКИ

Жамила Шариповна ДЖУМАБАЕВА

Доктор филологических наук, профессор

Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Ташкент, Узбекистан

Камола Шомансуровна АЛАУТДИНОВА

Докторант

Факультет зарубежной филологии

Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Ташкент, Узбекистан

SEMANTIC ANALYSIS OF LOGISTICS TERMS

Jamila Sharipovna DJUMABAeva

Doctor of Science in Philology, Professor

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Tashkent, Uzbekistan

Kamola Shomansurovna ALAUTDINOVA

Doctoral Student

The Faculty of Foreign Philology

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Tashkent, Uzbekistan kamola.mansurovna.phd@gmail.com

UDC (УЎК, УДК): 81'27

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования):

Джумабаева Ж.Ш., Алаутдинова К.Ш. Логистика соҳасига оид терминлар семантик таҳлили // Ўзбекистонда хорижий тиллар. — 2021. — № 4 (39). — Б. 34-47.

<https://doi.org/10.36078/1633670749>

Received: June 20, 2021

Accepted: August 17, 2021

Published: August 20, 2021

Аннотация. Ушбу мақолада логистика соҳасига оид терминлар, уларни шакллантиришнинг семантик усули, логистика терминларида учрайдиган синономия, антономия ва кўп маънолилиқ ходисалари таҳлил қилиниб, уларни таржима қилишдаги муаммолар ва уларнинг ечими ислоҳ этилган. Логистика иқтисодиёт ва бизнеснинг энг ривожланаётган соҳаларидан бири бўлиб, ушбу соҳадаги алоқа муносабатлари ҳар қачонгидан ҳам муҳимроқдир. Логистика соҳасига оид терминлар номларини шакллантириш ва таржима қилиш муаммоларини ўрганишнинг долзарблиги ватанимиз ва хорижий компаниялар ўртасидаги ҳамкорликнинг кенгайиши ва ушбу профессионал соҳадаги алоқа ҳажмининг ошиши билан боғлиқ. Иқтисодий муносабатлар ривожланиши ва тезкор иқтисодий ислохотлар даврида, хорижий

Copyright © 2021 by author(s).
This work is licensed under the Creative
Commons Attribution International License
(CC BY 4.0).
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

тадқиқотчиларнинг логистика соҳасидаги ютуқлари билан танишиш учун ҳужжатлар, адабиётлар, инглиз тилидаги даврий нашрларни ўрганишга қизиқиш ортиб бормоқда. Логистика соҳасига оид терминларни аниқлашда сўзнинг семантик тузилиши муҳим аҳамият касб этиб, у турли хил маъноларни бирлаштирадиган кўп қиррали ҳодисадир. Логистика терминология соҳасида семантик жараёнларнинг мавжудлиги табиий ҳол бўлиб, терминларга тил бирлиги сифатида қаралишини далиллайди. Ушбу семантик жараёнларнинг мавжудлиги терминларнинг тизимдаги алоқаларини ва терминология таркибини чуқур англаш имконини беради.

Калит сўзлар: термин; логистик терминлар; транспорт логистика терминологияси; терминларда омонимия; синоним терминлар; терминларда антономия; термин таржимаси.

Аннотация. В статье анализируются термины, относящиеся к сфере логистики, семантический метод их образования, явления синонимии, антонимии и многозначности, встречающиеся в логистических терминах, проблемы их перевода и способы их решения. Логистика — один из самых быстрорастущих секторов экономики и бизнеса, и коммуникация в этой сфере важна, как никогда. Актуальность изучения проблем формирования и перевода названий терминов в сфере логистики связана с расширением сотрудничества между отечественными и зарубежными компаниями и ростом коммуникации в этой профессиональной сфере. В эпоху развития экономических отношений и стремительных экономических реформ растет интерес к изучению документов, литературы, периодических изданий на английском языке для ознакомления с достижениями зарубежных исследователей в области логистики. Семантическая структура слова играет важную роль в определении терминов, относящихся к сфере логистики, это многогранное явление, сочетающее в себе разные значения. Существование семантических процессов в области логистической терминологии естественно и доказывает, что термины рассматриваются как единица языка. Наличие этих семантических процессов позволяет глубже понять взаимосвязь терминов в системе и содержание терминологии.

Ключевые слова: термин; логистические термины; терминология транспортной логистики; омонимия терминов; синонимические термины; антонимия терминов; перевод терминов.

Abstract. The article analyzes the terms related to logistics, the semantic method of their formation, the phenomena of synonymy, antonyms and polysemy encountered in logistic terms, the problems of their translation and how to solve them. Logistics is one of the fastest growing sectors of the economy and business, and communication in this sphere is more important than ever. The importance of studying the problems of the formation and translation of names in the field of logistics is linked to the expansion of cooperation between domestic and foreign companies and the growth of communication in this professional field. In an era of economic development and rapid economic reforms, there is a growing interest in studying documents, literature and English-language periodicals to

acquaint themselves with the achievements of foreign logistic researchers. The semantic structure of a word plays an important role in defining terms related to logistics, a multifaceted phenomenon that combines different meanings. The existence of semantic processes in the field of logistic terminology naturally proves that terms are treated as units of language. The existence of these semantic processes allows a better understanding of the relationship of terms in the system and the content of terminology.

Keywords: term; logistic terms; terminology of transport logistics; nomenclature of terms; synonymous terms; antonym terms; translation of terms.

Кириш. Сўнги ўн йил ичида илмий-техник термин тизимларининг тавсифи ва таҳлили тилшунослик соҳасидаги олиб борилаётган тадқиқотларининг етакчи йўналишлари қаторидан ўрин эгаллади. Махсус терминология масалаларига бўлган қизиқиш терминология ва унинг стандартлаштириш соҳасидаги турли йўналишларга ортиб бораётган муҳим аҳамияти билан изоҳланади. Илмий-техникавий сатҳни тартибга солиш жараёни кўп жихатдан тил ва махсус-илмий соҳалар ўртасидаги номувофикликни, шунингдек, махсус-касбий фаолиятда учрайдиган тил барьерларини бартараф этишга қаратилган тадқиқотларнинг тилшунослик соҳасида олиб борилиши жуда муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, ёш соҳалардан бўлмиш транспорт логистикасига оид терминологиянинг тилшунослик нуқтаи назаридан ўрганилиши бутун дунё миқёсида ўзининг долзарблигини белгилаб беради.

Асосий қисм. Транспорт логистикаси терминологик тизимларининг асосий вазифаларидан бири, ҳозирги кунда мавжуд бўлган махсус транспорт логистикасига оид терминларнинг янгича талқинларини яратишдан иборат. Транспорт логистикасига оид терминларни аниқлашда сўзнинг семантик тузилиши муҳим аҳамиятга эга бўлиб, у турли хил маъноларни бирлаштирадиган кўп қиррали ҳодисадир. “Сўз фақат ўзига хос бўлган маълум бир мазмунга ишора қилади”, — деб ёзади А. А. Потебня, шунингдек, “сўзнинг мазмуни кўплаб бошқаларнинг мазмуни билан бир хил бўлган грамматик тоифалар деб аталадиган бир ёки бир нечта умумий тоифаларга ишора қилади”. Шу билан бирга, терминга қўйиладиган қуйидаги талаблар мавжуд: битта маъно ифодалаш, синонимлардан мутлақ холи, аниқликка ва чегараланган маънога эга, услубий бетарафлик, лўндалик, эвфоник хусусиятга эга бўлиши кабилардан иборат. Бироқ олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики, мавжуд терминологияларда бу каби комплекс талабларни жорий этишнинг имкони йўқ. Гарчи, санаб ўтилган талаблар “идеал” терминларгагина хос бўлсада, аслида, ҳақиқий терминологик бирликлар синонимлар, омонимларга эга, шунингдек, кўп маъноли ва бир неча компонентдан иборат терминлар ҳам мавжуд.

С. Улмэннинг фикрига кўра, “турли тилларда полисемия ҳодисасининг динамикаси бир қатор лингвистик ва экстралингвистик омилларга асосланиб, жамиятнинг ривожланиш жараёни, нафақат янги сўзларни яшашда, балки мавжуд бўлган терминларга янги маъно қўшишда муҳим саналади” (19, 26). Бироқ З. Прошина терминни “фақат битта маънога эга” (10, 126) эканлиги хусусида фикр юритган. Дарҳақиқат, терминологияда қўлланилган термин фақатгина маълум

бир соҳага оид бўлган маънони англатади. Ҳар бир тилда ифодаланган термин маъноларини эътибордан четда қолдирмасликка қуйида келтирилган мисоллар далил бўла олади. Масалан, транспорт логистикаси соҳалари амалиётида фаол қўлланиладиган кўп маъноли семаларидан бўлмиш инглиз тилидаги *back order* лексик бирикмаси махсус луғатларда қуйидагича изоҳланган:

1. *An order from an earlier period of time for goods that have not yet been produced or that have not been delivered.*

2. *An overdue purchase order item that cannot or was not shipped with the rest of the items on the PO. A supplier contract must be setup to accept backorders.*

3. *Product ordered but out of stock and promised to ship when it becomes available.*

Логистикага оид луғатларда *back order* лексемасининг эквиваленти тарикасида *қайта буюртма* бирикмаси келтирилган бўлиб, қуйидагича маънолари ифодаланган:

1. *Шартли асосда буюртма. Ўз вақтида бажарилмаган буюртмалар; кўрсатма муддати аллақачон етиб келган буюртмалар.*

2. *Буюртма қилинган маҳсулот, аммо у захирада мавжуд эмас шу сабабли маҳсулот мавжуд бўлганда етказиб бериш ваъда қилган.*

3. *Маҳсулотлар ҳали ишлаб чиқарилмаган ёки ҳали буюртма берилмаган маҳсулотнинг аллақачон бир қисми жўнатилган.*

Келтирилган инглиз ва ўзбек тилларидаги изоҳлардан аниқ бўладикки, ҳар иккала тилда кўпмаънолилик қирралари бир-бирига тенг ҳолда ифодаланган. Ушбу соҳага оид бўлган яна бир жуда кенг тарқалган *business plan* бирикмасининг инглиз ва ўзбек тилларида полисемантик хусусиятларининг тенглигига гувоҳ бўламиз:

1) *A statement of long-range strategy and revenue, cost, and profit objectives usually accompanied by budgets, a projected balance sheet, and a cash flow (source and application of funds) statement. A business plan is usually stated in terms of dollars and grouped by product family. The business plan is then translated into synchronized tactical functional plans through the production planning process (or the sales and operations planning process). Although frequently stated in different terms (dollars versus units), these tactical plans should agree with each other and with the business plan. See: long-term planning, strategic plan.*

2) *A document consisting of the business details (organization, strategy, and financing tactics) prepared by an entrepreneur to plan for a new business.*

Инглиз тилидаги *business plan* лексемаларининг муқобили *бизнес режа* бирикмаси бўлиб, у қуйидаги маъно қирраларига эга:

1) *даромадлар, харажатлар ва фойда учун узоқ муддатли стратегия ва мақсадлар тўғрисидаги баёнот, одатда бюджетлар, прогноз қилинган баланс ва пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот (маблағларнинг манбаси ва ишлатилиши). Бизнес-режа одатда доллар билан ифодаланади ва маҳсулот гуруҳи бўйича гуруҳланади. Кейинчалик бизнес-режа ишлаб чиқаришни режалаштириш жараёнида (ёки сотиш ва операцияларни режалаштириш жараёнида) синхронлаштирилган тактик функционал режаларга айлантирилади. Ушбу тактик режалар кўпинча турли хил атамалар билан ифодаланган бўлсада (бирликларга нисбатан доллар), улар бир-*

бирига ва бизнес-режага мувофиқ бўлиши керак. Қаранг: узоқ муддатли режалаштириши, стратегик режа;

2) тадбиркор томонидан янги бизнесни режалаштириши учун тайёрланган тафсилотлар (ташкilot, стратегия ва молиялаштириши тактикалари)дан иборат ҳужжат (13, 24)).

Юқорида келтирилган инглиз ва ўзбек тилларидаги изоҳлардан кўриниб турибдики, ҳар иккала тилда келтирилган маънолар бир-бирига сони ҳам мазмун жиҳатдан мос келиши мумкин.

Маълумки, инглиз тилида феъл билан қўлланиладиган предлогларнинг қўшилиб ёки алоҳида ёзилиш ҳолатларини учратишимиз мумкин. Бинобарин, лексик бирликларнинг қўшилиб ёзилиши маъно ифодасига ҳам ўз таъсирини ўтказмасдан қўймаслигини инобатга олиш мақсадга мувофиқдир. Масалан, *backorder* — *back* + *order* лексемаларининг бирлашуви воситасида ушбу маъноларни ифодалайди:

1) *The act of retaining a quantity to ship against an order when other order lines have already been shipped. Backorders are usually caused by stock shortages.*

2) *The quantity remaining to be shipped if an initial shipment(s) has been processed. Note: In some cases backorders are not allowed, this results in a lost sale when sufficient quantities are not available to completely ship and order or order line.*

Транспорт логистикасига оид *backorder* лексемасининг ўзбек тилидаги муқобили кечикиши сўзи бўлиб, куйидаги маъноларга эга:

1) бошқа буюртма линиялари юборилган бўлса, буюртма бўйича жўнатиши миқдорини сақлаш ҳаракати. Кечикишлар одатда инвентаризация етишмовчилигидан келиб чиқади;

2) агар асл жўнатма қайта ишланган бўлса, жўнатиши учун қолдирилган миқдор. Эслатма. Баъзи ҳолларда кечиктирилган буюртмаларга йўл қўйилмайди, бу тўлиқ жўнатиши ва буюртма ёки буюртма линияси учун етарли миқдор бўлмаса, сотувлар йўқ бўлишига олиб келади.

Юқоридаги мисоллар таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, транспорт логистика соҳасида қўлланилган ҳар бир терминнинг структурасига ҳам аҳамият берилиши керак. Акс ҳолда, чет эл ҳамкорлари билан йўлга қўйиладиган ҳамкорликлар борасида бир қанча тушунмовчиликларнинг келиб чиқишига сабаб бўлиши мумкин.

Инглиз тилшуноси Д.Паулнинг изоҳлашича, “полисемия — битта шаклнинг бир-бирига яқин бир нечта маъноларининг мавжудлигидир” (16, 325). Инглиз тили транспорт логистикаси терминлари тизимида мавжуд лексемаларнинг 1% гинасини полисемантик хусусиятли терминлар ташкил этади. Бу каби терминларда мавжуд бўлган семантик муносабатлар уларнинг ўзига хослигини ифодалайди, масалан:

tag — 1. ёрлиқ; 2. чўпхат (5, 18).

Ёрлиқ ва чўпхат этикетканинг турлари ҳисобланади. Маҳсулот ёки юкга ёпиштирилиши бир хил бўлиши мумкин. Фарқи улар ифодаладиган маънода (чўпхатда фақат асосий параметрлар ёзилади, ёрлиқда эса тўлиқ маълумот келтирилади);

bale — 1. Тўп; 2. Той; 3. Брикет (5, 22).

Ушбу ҳолатда тўп, той ва брикет кўп миқдордаги маҳсулотнинг юмшоқ боғламини ифодалаб, фарқи юкнинг ташқи кўринишидадир.

Бир неча эквивалентларга эга бўлган кўпмаъноли терминлар кўпчилиги битта лексемани ташкил этувчи терминлардан иборат бўлади. Масалан, *shipper* битта терминологик соҳа доирасида қуйидаги маъноларга эга:

1. *Юк жўнатувчи: The goods are sent directly from the shipper to the recipient.*

2. *Ташиш учун қулай бўлган махсулот тури: The shipper picked up on local transport routes is transferred to another means of transport.*

“*Transport*” термини ушбу соҳага оид матнларда тез-тез учрайдиган сўзлар сирасига киради. Транспорт логистикасига оид терминология доирасида бир нечта маънога эга бўлиб, унинг маъноси қайси сўз билан ёнма-ён қўлланилиши орқали аниқланади. Масалан:

overland transport — ер устидаги транспорт;

intermodal transport — турли транспорт воситасида юк ташиши;

freight transport — юк оқими.

Яна бир кўп маъно ифодаловчи терминни таҳлилга тортсак: “*activity*”. Инглиз тилида қуйидаги маъноларга эга:

“*Activity is a work component to be accomplished*” (15, 35);

“*Activity is what individuals do to or with others or with inanimate objects such as machines and tools*” (17, 40);

“*Activity (often in pl.) is an occupation or pursuit*” (20, 70).

Транспорт логистикасига оид матнларда “*activities*” сўзи “алоҳида ҳаракатлар мажмуи”, “фаолият тури” (9, 14) маъноларида қўлланилади. “*Activity*” терминини ифодаланишида бир қанча тушунмовчиликларга сабаб унинг таржимада бир нечта вариантнинг мавжудлигидир. Луғатларда қуйидаги таржималари берилади:

1. *Фаолият*; 2. *Фаоллик*; 3. *Ҳаракат*; 4. *Иқтисодий фаоллик*; *хўжалик фаолияти* (3).

1. *Фаоллик*; 2. *Фаолият, иш*; 3. *Ҳаракатлар, фаолиятлар* (6).

1. *Фаоллик*; 2. *Жўшқинлик*; 3. *Хўжалик фаоллиги* (1).

Демак, “*activity*” термини асосан “*фаолият*”, “*иш*” (*economic activity* — *хўжалик фаолияти*; *logistic activity* — *логистик фаолият*), контекст воситасида — “*тадбир*”, “*ҳаракат*” маъноларини ифодалайди.

Кейинги полисемантик термин — *supply chain* бўлиб, у қуйидаги маъноларни англатади:

two or more firms in a supply chain entering into a long-term agreement;

the development of trust and commitment to the relationship;

the integration of logistics activities.

Ўзбек тилида *таъминот занжири* лексик бирикмасининг қуйидаги маънолари келтирилган:

1) *қайта ишланмаган хомашёдан бошлаб тайёр маҳсулотни истеъмол қиладиган охирги истеъмолчи билан тугатилади, таъминот занжири кўлаб компанияларни бирлаштиради*;

2) *логистика жараёнида хомашё олишдан тайёр маҳсулотни охирги истеъмолчига етказиб беришгача бўлган материал ва ахборот алмашинуви. Барча сотувчилар, хизмат кўрсатувчи провайдерлар ва мижозлар таъминот занжиридаги алоқалардир.*

Демак, изоҳлар таҳлилидан аниқ бўлдики, инглиз тилида 3 та, ўзбек тилида эса 2 та маънони ифодалаган. Ўзбек тили транспорт логистикасида *the integration of logistics activities* — ушбу маъно қиррасини ифодаламаслиги аниқланди.

Транспорт логистикасининг инглиз тилидаги терминология тизимида кўп маъноли терминлар маънолари ўртасида семантик боғлиқлик мавжуд. Агар бундай алоқа заиф ёки йўқ бўлса, унда омонимик хусусиятга эга терминлар семантик муносабатларни ифодалаши мумкин. Омоним — ёзилиши ва ўқилиши бир хил, турли маъноларга эга бўлган лексик бирликларни ифодалайди.

Тилшунослик ривожининг биринчи босқичларидаёқ омонимия муаммоси юзага келган. Негаки луғат яратиш кўп маъноли ва омоним сўзлар маъноларини чегараловчи қатъий мезонларнинг ишлаб чиқилиши талабини юзага келтирди. Шундан буён, омонимия, полисемия муаммолари турли мактаб ва давр тилшунослари томонидан тадқиқ этилганлигига қарамадан, кўпмаънолилик категорияси чегарасини аниқлаш масаласи ҳамон муаммолигича қолмоқда.

Лексикологик ва лексикографик таснифларга мувофиқ омонимиянинг қуйидаги жиҳати, жумладан, “омонимлар ҳар доим турли шаклда ва фақат тарихий ривожланиш жараёнида турли фонетик ва одатда тасодифий сабабларга кўра бир-бирига мос келадиган тенг сонли нутқ товушига эга сўзлар”, — (2, 131) дея кўп ҳолларда эътироф этилади. Албатта, бу каби ёндашув мезонларнинг аниқлиги билан ажралиб туради, чунки сўзнинг этимологияси ҳар доим омонимия ва полисемия ҳолатларини аниқ ажратиш имконини беради. Академик В.В.Виноградов таъкидлаганидек, “омонимларни амалда фаолият кўрсатувчи тил тизимида аниқлаш ва белгилаш тамойиллари уларни тарихий ва киёсий-тарихий ўрганиш усулларида кескин фарқ қилади” (4, 290).

Маълум бир тилда сўзлашувчилар ҳар доим ҳам бир сўз маъноларининг ривожланишини қайта куриш, унинг диахроник аспектда аниқланган муносабатини англаш имкониятига эга эмас. Бундан ташқари, сўз ҳосил қилиш йўллари ва синтактик мослашув шакллари полисемия ва омонимияни фарқлаш учун муҳим аҳамият касб этади.

Демак, кўп маъноли сўз икки ёки ундан ортиқ лексик бирликлардан иборатлиги инкор этилганда, гапнинг турли бўлақларига тегишли бир хил нутқ товушига эга бирликларни тан олиш керак бўлади, масалан:

- back* — 1) *от сўз туркуми “бел”*
- 2) *равш “орқага, қарама-қарши томонга”*
- 3) *сифат с.т. “орқадаги, кейинги”*
- 4) *фееъл с.т. “қўллаб-қувватлаш”.*

Бу каби сўзлар турли грамматик категорияларга мансуб бўлиб, турли синтактик ва лексик валентликка эга. Бундай ҳолда турли гап бўлақларини бир сўз орқали ифодалашнинг имкони мавжуд эмас. Ушбу ёндашув полисемия ва омонимия тушунчаларига ойдинлик киритиш ва чегараларини қатъий белгилашга йўл қўймайди.

В. М. Лейчик омонимия ва полисемияни фарқлашнинг қуйидаги мезонини таклиф қилди: “полисемия олинган

терминларнинг семантик структурасида умумий асосий семани сақлаб қолган ҳолда термин маъносини ажратиш ёки номни бошқа тушунчага ўтказиш натижасида ҳосил бўлади ёки аксинча, иккиламчи семалар бир-бирига мос келиб, асосий сема бўлинса, семантик омонимия ҳосил бўлади” (8, 105).

Агар омонимияни янада чуқурроқ қилиб маълум бир аспект доирасида, яъни терминлар омонимияси сифатида ўрганилганда, турли термин тизимларида қўлланадиган битта термин маънолари бир-бирдан тубдан фарқ қилса-да, умумий семалар мавжуд.

Баъзи тилшуносларнинг фикрича эса турли термин тизимларда ёки нисбатан кам сўзловчиларига эга бўлган тилларда амалда қўлланганда фақат омонимия ҳолати кузатилади.

Терминологик омонимиянинг турли вариантларини ҳисобга олган ҳолда, таъкидлаш жоизки уч хил омонимик муносабат ҳамда терминологик омонимиянинг тури мавжуд:

- 1) терминологик ва умумий адабий тизимлар бирликлари орасидаги тизимлараро (макротизимли) омонимия;
- 2) термин тизимлараро (фанлараро) турли термин тизим бирликлари ўртасидаги омонимия;
- 3) термин тизим бирликлари орасидаги ички тизим омонимияси.

Маълумки, транспорт логистикасида омонимия ҳодисаси кам учрайди. А. К. Купцова омонимик хусусиятга эга бўлган терминларни икки гуруҳга ажратади: *соҳалараро ва соҳалар доирасидан ташқари йўналишларга оид терминлар* (14, 47). Демак, *соҳалараро омонимик хусусиятни ифодаловчи лексемалар* турли терминологик майдонларга тегишли бўлади. *Соҳалар доирасидан ташқари йўналишларга оид терминлар* эса бошқа соҳаларда яратилган ва кенг қўлланилган кўп маънога эга лексемалардир.

Соҳалараро омонимик хусусиятни ифодаловчи лексема сирасига “*pipeline*” терминини мисол тариқасида келтириш мумкин. У логистика ва юк ташиш соҳаларида кенг қўлланилади.

pipeline (юк ташишда) — *узоқ масофага труба орқали сув, газ ёки нефт маҳсулотларини ташиш учун махсус қурилма* (21);

pipeline (логистика соҳасида) — *молни сотувчидан харидорга етказиш тизимининг энг мақбул ягона тузилмаси* (12,99).

Шунингдек, маънолари контекст орқали аниқланган мисолларда ҳам соҳа доирасидаги омонимик хусусиятини кузатиш мумкин. Масалан,

Picking by Aisle / Йўлакларни йиғиш (юк ташишда) *йиғувчилар юкнинг охириги манзилдан қатъи назар, барча керакли предметларни йўлакка йиғадилар; буюмлар кейинроқ сараланади.*

Picking by Source / Манба бўйича йиғиш (логистикада) *ҳар бир элемент қайси йўлакда бўлишидан қатъи назар, йиғувчиларнинг белгиланган манзилга борадиган барча элементларни муваффақиятли йиғиш усули — ушбу мисоллардан аниқ бўладигани, ***picking*** лексемаси ***йиғиш*** маъносида қўлланилган бўлиб, кейинги мисолда эса ***танлаш*** мазмунини англатган:*

Picking / Танлаш (юк ташишда) *Савдо буюртмасини бажариш учун маҳсулотни омборхоналардан олиб чиқиш билан боғлиқ операциялар.*

Соҳа ичида термин бир нечта маъно ҳам касб этиши мумкин, масалан:

a) Per Diem 1) *The rate of payment for use by one railroad of the cars of another.*

2) *A daily rate of reimbursement for expenses;*

б) Reengineering 1) *A fundamental rethinking and radical redesign of business processes to achieve dramatic improvements in performance.*

2) *A term used to describe the process of making (usually) significant and major revisions or modifications to business processes.*

3) *Also called Business Process Reengineering;*

в) Radio Frequency Identification (RFID): *The use of radio frequency technology including RFID tags and tag readers to identify objects. Objects may include virtually anything physical, such as equipment, pallets of stock, or even individual units of product. RFID tags can be active or passive.*

Active tags contain a power source and emit a signal constantly. Passive tags receive power from the radio waves sent by the scanner / reader. The inherent advantages of RFID over bar code technology are:

1) *the ability to be read over longer distances;*

2) *the elimination of requirement for “line of sight” reads;*

3) *added capacity to contain information, and;*

4) *RFID tag data can be updated / changed.*

Демак, соҳа ичида кенг қўлланиладиган сўз турли омонимик маъно касб этиши мумкин. Албатта, контекст ёрдамида лексема маъносига аниқлик киритиш мақсадга мувофиқдир.

Соҳалар доирасидан ташқари йўналишларга оид терминларнинг омонимик хусусиятлари камдан кам ҳолларда учрайди. Масалан:

1) Horizon (менеджмент) *ҳозирги замон ва энг узоқ келажак ўртасидаги давр (12,40);*

Horizon (оммабон) *уфқ, осмон этаги, билим доираси, сатҳ, баландлик каби маъноларда қўлланилади;*

2) Kangaroo (оммабон) *Австралияда яшовчи жонивор;*

Kangaroo (логистикада) *махсус ускуналар билан таъминланган темир йўл платформаларида юк ташувчи автомобилларни ташishi (12,66).*

3) Expedition (оммабон) *экспедиция;*

Expedition (логистикада) *харидор томонидан юк ташувчининг харажатларини қоплаш ҳисобидан миждозга тегишли товарларни жўнатиш ёки олишини таъминловчи мажбурият хусусидаги шартнома.*

4) Pin Lock / Штифли қулф (транспорт логистикасида) *Туркамани рухсатсиз шахс томонидан ҳаракатга келтиришига йўл қўймастик учун калит билан маҳкамланган туркама пинига маҳкамлаш учун мўлжалланган қаттиқ темир бўлаги.*

Pin (банк соҳасида) *Personal Identification Number — миждозга пластик карточкадан нақд пул ечиб олиш учун банк томонидан бериладиган рақам.*

Мисоллар таҳлилидан далил бўладики, омонимик маъно касб этган терминлар транспорт логистикаси соҳасида жуда кам учрайди. Бироқ ушбу соҳа доирасида қўлланиладиган айрим лексемалар бошқа йўналишларда турлича маънода қўлланилади.

Демак, А. А. Реформатский таъкидлаганидек, “терминологияда омонимия унинг бир хусусияти сифатида қаралади” (11, 163). Инглиз тили транспорт логистикаси терминология тизимида мавжуд бирларнинг 1,5% омонимик терминларни ташкил этади.

Омонимик хусусиятга эга терминларнинг пайдо бўлишининг асосий сабаби турли тизимли тиллардан ўзлаштиришнинг мавжудлигидир. Логистиканинг транспорт, контейнер ва қадоклаш, маркетинг, менежмент, савдо, ҳуқуқшунослик каби соҳалар билан яқин алоқалари мавжуд. Ушбу соҳалар инглиз тилидаги транспорт логистикаси терминологиясида терминлар “донорлари” ҳисобланади. Шу тариқа омоним-терминлар пайдо бўлади. Бундай омонимик хусусиятга эга терминларга мурожаат этсак:

tube — 1. *Юмишоқ туба* (ушбу термин “Тара и қадоклаш” жабҳасидан олинган бўлиб, “*бир томони очик, юмишоқ қадок*”ни англатади) (5.13);

2. *Туннель* (архитектура иншооти — маълум бир ер ости транспорт турлари терминали). Бундан ташқари, термин “*метро*” маъносида ҳам қўлланилади, айниқса, Лондон метроси учун;

car — 1. *Автомобиль* (автомобиль терминологияси) (18, 689);

2. *Темир йўл вағони* (темир йўллари терминологияси).

Кўп ҳолларда термин маъноси контекст орқали аниқланади.

Терминологик антонимияга келсак, айрим тилшунослар эътироф этганидек, “антонимия ҳодисаси тил лексик қатламининг бойишини адабий тил даражасида максимал таъминлашга хизмат қилади”.

Антонимлар гапнинг бир хил бўлақларига тегишли қарама-қарши маънога эга сўзлардир. Антонимия ҳодисаси нафақат умумий адабий қатламга хос, балки махсус тушунчалар ҳам маълум асосларга кўра қарама-қарши қўйилади.

Н. С. Шарафутдинова, Ж. Богана, С. М. Величкова каби тадқиқотчиларнинг изоҳлашларича, антонимия ҳодисаси адабий тил лексик қатламига қараганда терминология соҳаларида анча кенг тарқалган. Буни илмий соҳада кўплаб қарама-қарши мазмунга эга бўлган тушунчаларнинг мавжудлиги билан изоҳлаш мумкин.

Таъкидлаш жоизки, махсус лексемаларнинг антонимик хусусияти терминологик бирликларнинг тизимдаги ўрнини белгилашга, яъни классификациялашга имкон берувчи жиҳатининг муҳимлигини кўрсатиб беради.

Инглиз тили транспорт логистикаси термин тизимида 52 жуфт антонимлар мавжуд бўлиб, ушбу термин-антонимларнинг қуйидаги жиҳатлари аниқланди:

1) жуфт термин-антонимлар кўп ҳолларда ўзакдан иборат бир компонентли терминологик бирликлар орқали ифодаланади:

ассерт (товарни қабул қилиш ёки етказиб бериш) — decline (товар етказиб беришни рад этмоқ).

Бир компонентдан ташкил топган ўзак антонимлар камдан-кам ҳолларда учрайди: *loading (транспорт воситасига юклаш) — unloading (юкни тушириш)*(7, 48); *conveyable (конвейер лентасида ҳаракатдаги материаллар) — non-conveyable (конвейер лентасида ҳаракатланмайдиган материаллар);*

2) антонимик муносабатларни ифодаловчи турлар тўлдирувчи антонимлар воситасида намоён бўлади:

heavy cargo (оғир юк) — *balloon cargo* (енгил юк);
а) конверсив антонимлар (қоидалари ўзгартирилган):
buyer (сотувчи) — *customer* (харидор);
consignor (товарларни жўнатувчи томон (жўнатувчи)) —
customer (қабул қилувчи);
б) вектор антонимлари (жойлашувига мувофиқ):
head (поезднинг бош қисми) — *tail* (поезднинг тугал қисми);
port of discharge (чиқариш порти) — *port of entry* (кириш порти)
с) қарама-қарши сифат кўрсаткичини ифодаловчи антонимлар:
high (баланд) — *low* (паст).

Шунингдек, транспорт логистикасига оид термин тизимидаги лексик-семантик жараёнлар қуйидаги ҳолларда кузатилади:

1) термин ўзига хос бўлган сўзлар эмас, балки махсус вазифани бажарувчи сўз сирасига киради, шу сабабли адабий тилда содир бўладиган лексик ва семантик жараёнлар терминологик бирликларга ҳам хосдир;

2) терминга нисбатан баъзи талаблар мавжуд — бир маънолилиқ, услубий бетарафлик, синонимининг мавжуд эмаслиги ва бошқалар. Ҳозирги кунда ушбу талабга нисбатан шунчаки мулоқотда доим ҳам амалга ошириб бўлмайдиган терминнинг ўзига хос жиҳати сифатида қаралади. Шунинг учун термин тизимларида лексик ва семантик жараёнларнинг мавжудлиги табиий ҳолдир;

3) транспорт логистикасида полисемия, омонимия ва антонимия ҳодисаларининг мавжудлиги унинг тизимлилигидан дарак беради;

4) транспорт логистикасига оид кўп маъноли сўзлар ушбу термин тизимининг деярли 1%ни, омонимик хусусиятга эга лексемалар 1,5%ни ва термин-антонимлар 0,5%ни ташкил этади. Бу кўрсаткичлар шундан далолат берадики, лексемаларнинг кўп қисми терминологик бирликларга қўйиладиган талабларга жавоб беради.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш керакки, терминологияни тадқиқ қилиш муаммоси илмий-техникавий матнлар ва расмий иш услубидаги матнларни тадқиқ қилишда асосий муаммолардан биридир. Логистика терминларининг ясаилишини семантик усулини ўрганишга бағишланган ушбу мақола давомида қуйидаги назарий жиҳатлар ишлаб чиқилди: “термин” атамасининг таърифи берилган ва унинг кўп қиррали табиати очилган; инглиз ва ўзбек тиллари логистикасининг терминологик тузилиши таҳлили ўтказилди; логистика терминларини таржима қилишдаги асосий қийинчиликлар аниқланди, улар ечимининг энг самарали усуллари аниқланди; терминларни таржима қилиш усуллари ўрганилди ва логистика терминологиясига нисбатан улардан энг мақбул ва кенг тарқалгани аниқланди. Бизнинг фикримизча, юқоридаги материалларнинг барчасини таҳлил қилган ҳолда, амалий аҳамиятга эга бўлган хулосаларни келтириш мумкин, чунки улар логистик матнлар билан ишлашда кўп жиҳатдан ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир. Тадқиқотимиз жараёнида логистика янги билим соҳаси сифатида аста-секин мустақилликка эришиб, ўзига хос объекти, предмети, функциялари, тадқиқот усуллари ва терминологик тизимга эга эканлиги исботланди. Логистика терминологияси тизимининг ядроси бошқа билим соҳаларига нисбатан логистиканиннг ўзига хос хусусиятларини акс эттирувчи янги терминлардан иборат. Асл матн ва таржима

қилинган матннинг эквивалентлигига эришиш ҳар қандай профессионал таржимоннинг мақсади ҳисобланади, чунки бу уларнинг коммуникатив эквивалентлиги учун асос бўлиб хизмат қилади. Илмий ва ишбилармонлик услубидаги матнлар таржимасининг эквивалентлигига эришишнинг асосий муаммоси — матннинг асл мазмунини таржима қилинган тилнинг терминологик тизимидан фойдаланган ҳолда ёритиб бериш. Манба тили ва мақсадли тилнинг терминологик тизимлари ўртасидаги фарқ таржимада энг катта қийинчиликларга сабаб бўлади. Бу терминологик тизимларни ўрганиш ва қисман эквивалент ва эквивалент бўлмаган сўз бирикмаларини таржима қилиш усулларини топиш зарурлигини назарда тутати. Мақолада қайд этилганидек, логистика иқтисодиёт ва бизнеснинг энг ривожланаётган соҳасидир, шунинг учун бу соҳадаги алоқа муносабатлари ҳар қачонгидан ҳам муҳимроқдир. Илмий тараққиёт, ахборотнинг очиклиги, маданиятлараро алоқанинг ривожланиши, бир томондан, касбий ва терминологик тарқоқлик, бошқа томондан, тадбиркорлик фаолияти ва ҳамкорлик самарадорлиги муаммосини янада кучайтиради. Шундай қилиб, логистика терминологиясини таҳлил қилиш муаммоси жуда долзарб бўлиб, бизнинг фикримизча, кейинги назарий таҳлил ва амалий тадқиқотларни талаб қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Англо-русский коммерческий словарь-справочник: Более 20000 слов / [Составитель И. Г. Анохина]. — М.: Малое предприятие “Моби”, 1992. — 424 с.
2. Арсеньева М.Г. Многозначность и омонимия / Арсеньева М.Г., Строева Т. В., Хазанович А. П.; Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1966. — 131 с.
3. Апресян Ю.Д. Новый большой англо-русский словарь / New English-Russian dictionary: Под общ. рук. Ю. Д. Апресяна, Э. М. Медниковой. — М.: Рус. яз., 1997. — 832 с.
4. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. — М., 1977. — 312 с.
5. Гринев-Гриневиц С. В. Терминоведение / под ред. А. Б. Васильева. М.: Изд. центр «Академия», 2008. 304 с..
6. Жданова И.Ф. Англо-русский экономический словарь // Russian economic dictionary: Около 60 000 терминов и терминологических сочетаний. — Москва: Рус. яз., 1998. — 873 с.
7. Краткий русско-английский терминологический словарь по коммерции / под общ. ред. проф. Л. В. Котина. — М.: Совместное советско-британское предприятие «Слово», 1990. — 48 с.
8. Лейчик В.М. Семантическая омонимия и многозначность в сфере терминов // Лексика и лексикография. — М.: Наука, 1981. — 221 с.
9. Пирс Д. Словарь современной экономической теории. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 607 с.
10. Прошина З.Г. Теория перевода (с английского языка на русский и с русского языка на английский): Уч. на англ. яз. — Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2008. — 265 с.
11. Реформатский А. А. Мысли о терминологии // Современные проблемы русской терминологии: сб. ст. — М.: Наука, 1986. — С. 163-198.

12. Родников А.Н. Логистика.: Терминологический словарь. — М: Экономика, 2000. — 249 с.
13. Саматов Г.А., Қориева Ё.К., Пайзиев Б.Б. Рақобат муҳитида халқаро транспорт тизими фаолиятининг логистик ишончилиги. — Тошкент, 2004. — 217 б.
14. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: вопросы терминологии. М: URSS, 1989. — 243
15. Kathryn M. Bartol; David C. Martin *Management*. New York McGraw-Hill, Inc , 1991 135 p.
16. Paul D. Diane. *Lingua*, 1988, No. 4 (75), pp. 325-361, available at: <https://www.sciencedirect.com/journal/lingua/vol/75/issue/4>
17. Rosenberg, Jerry M. *Dictionary of Business and Management*. Wiley & Sons, Incorporated, John , 1985, 648 p.
18. Rushton A. *The Handbook of Logistics and Distribution Management: Understanding the Supply Chain*. Fifth edition. L.: Kogan Page, 2014. 689 p.
19. Stephen Ullmann *Words and their use*, New York, Philosophical Library, 1951, 236 p.
20. *The Oxford Dictionary for the Business World*. Oxford University Press in Oxford. New York, 2003. – 996 p.
21. <https://www.dictionary.com/browse/pipeline>

References

1. *Anglo-russkii kommercheskii slovar'-spravochnik* (English-Russian commercial dictionary-reference book), Moscow: Mobi, 1992, 424 p.
2. Arsen'eva M.G. *Mnogoznachnost' i omonimiya* (Multiple meanings and homonymy), Leningrad State University: Publication of Leningrad university, 1966, 131 p.
3. Apresyan Yu.D. *Novyi bol'shoi anglo-russkii slovar'* (New English-Russian dictionary), Moscow: Rus. yaz., 1997, 832 p.
4. Vinogradov V.V. *Izbrannye trudy. Leksikologiya i leksikografiya* (From works. Lexicology and lexicography), Moscow, 1977, 312 p.
5. Grinev-Grinevich S.V. *Terminovedenie* (Terminology) / edited by A. B. Vasil'eva, Moscow, 2008, 304 p.
6. Zhdanova I.F. *Anglo-russkii ekonomicheskii slovar'* (Russian economic dictionary), Moscow: Rus. yaz., 1998, 873 p.
7. *Kratkii russko-angliiskii terminologicheskii slovar' po kommertsii* (Short Russian-English terms dictionary on commerce), Moscow: Slovo, 1990, 48 p.
8. Leichik V.M. *Semanticheskaya omonimiya I mnogoznachnost' v sfere terminov* (Semantic homonymy and ambiguity in terms) *Leksika i leksikografiya* (Lexis and lexicography), Moscow: Nauka, 1981, 221 p.
9. Pirs D. *Slovar' sovremennoi ekonomicheskoi teorii* (Dictionary of contemporary economics theory), Moscow: INFRA, 2003, 607 p.
10. Proshina Z.G. *Teoriya perevoda (s angliiskogo yazyka na russkii i s russkogo yazyka na angliiskii)* (Theory of translation. From English into Russian and from Russian into English), Vladivostok: Publication of Dalnevost University, 2008, 265 p.
11. Reformatskii A. A. *Sovremennye problemy russkoi terminologii* (Contemporary problems of Russian terminology), Moscow: Nauka, 1986, pp. 163-198.

12. Rodnikov A.N. *Logistika: Terminologicheskii slovar'* (Logistics: Terminology dictionary), Moscow: Ekonomika, 2000, 249 p.
13. Samatov G.A., Korieva E.K., Paiziev B.B. *Rakobat muhitida khalkaro transport tizimi faoliyatining logistik ishonchliligi* (Logistics Reliability of International Transport System during Competition Period), Tashkent, 2004, 217 p.
14. Superanskaya A.V., Podol'skaya N.V., Vasil'eva N.V. *Obshchaya terminologiya: voprosy terminologii* (General terminology: questions about terminology), Moscow: URSS, 1989, 243 p.
15. Kathryn M. Bartol; David C. Martin *Menagement*. New York McGraw-Hill, Inc , 1991 135 p.
16. Paul D. Diane. *Lingua*, 1988, No. 4 (75), pp. 325-361, available at: <https://www.sciencedirect.com/journal/lingua/vol/75/issue/4>
17. Rosenberg, Jerry M. *Dictionary of Business and Management*. Wiley & Sons, Incorporated, John , 1985, 648 p.
18. Rushton A. *The Handbook of Logistics and Distribution Management: Understanding the Supply Chain*. Fifth edition. London: Kogan Page, 2014. 689 p.
19. Stephen Ullmann *Words and their use*, New York, Philosophical Library, 1951, 236 p.
20. *The Oxford Dictionary for the Business World*. Oxford University Press in Oxford. New York, 2003. – 996 p.
21. <https://www.dictionary.com/browse/pipeline>